

TARIXIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHDA O‘YIN TEXNALOGIYALARI**Almurodova Dildora****Termiz davlat pedagogika instituti
tarix yo‘nalishi 4-bosqich talabasi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.20022415>**

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarixiy tafakkurni shakllantirish jarayonida zamonaviy o‘yin texnologiyalarining tutgan o‘rni va ularning ta‘limdagi samaradorligi chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, bu turdagi texnologiyalar o‘quvchilarning ijodiy fikrlashi, mustaqil qaror qabul qilish va tarixiy voqealarga nisbatan faol pozitsiyada bo‘lish kabi kompetensiyalarini rivojlantiradi. Mazkur yondashuvlar zamonaviy ta‘lim tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim omillardan biri sifatida taqdim etiladi.

Kalit so‘zlar: *tarixiy tafakkur, o‘yin texnologiyalari, boshlang‘ich ta‘lim, interfaol metodlar, tarixiy empatiya, rolli o‘yinlar, tarixiy ong, didaktik vosita, tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv.*

Bugungi globallashuv jarayonida bizning eng muhim vazifalarimizdan biri-sinf o‘quvchilarini intellektual salohiyati, ma‘naviy yetukligi va ijodiy tafakkuri bilan bo‘lajak Renessans davriga munosib shaxslar sifatida tarbiyalashdan iboratdir. Zero, Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev o‘z nutqlaridan birida ta‘kidlaganidek: “Biz maktabgacha ta‘lim va maktab ta‘limi, oliy va o‘rta maxsus ta‘lim tizimi hamda ilmiy-madaniy muassasalarni bo‘lajak Renessansning to‘rt uzviy halqasi deb bilamiz. Bog‘cha tarbiyachisi, maktab muallimi, professor-o‘qituvchilar va ilmiyijodiy ziyolilarimizni esa yangi Uyg‘onish davrining to‘rt tayanch ustuni deb hisoblaymiz.” Shu yuksak maqsadni amalga oshirishda esa, ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tarixiy tafakkurni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tarixiy tafakkur esa inson ongida o‘tmish voqealarini, tarixiy jarayonlarni, shaxslar faoliyatini va ularning bugungi kun bilan bog‘liqligini tushunishga, ulardan xulosa chiqarishga va kelajakni anglashga xizmat qiladi.

Hozir biz siz bilan bir nechta metodlarning dars jarayonidagi ahamiyatini o‘rganib chiqamiz. Ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning faolligini oshirish, ularni mustaqil fikrlashga va tarixiy tafakkurni shakllantirishga yo‘naltirish maqsadida interaktiv o‘yinlardan samarali foydalanish mumkin. Shunday o‘yinlardan biri bu-“Tarixiy jumboqlar”(puzzle) o‘yini. Ushbu o‘yinda o‘quvchilarga tarixiy suratlar, xaritalar yoki madaniy obidalar tasviri parchalanib beriladi. O‘quvchilar esa ularni to‘g‘ri tartibda joylashtirib, umumiy rasm yoki manzara hosil qilishi kerak. Masalan, Amir Temur haykalining surati, qadimgi Buxoro xaritasi, Ko‘hna Urganchdagi tarixiy yodgorliklar yoki boshqa milliy meros obyektlarining suratlari parchalarga bo‘linib, sinf ishtirokchilariga taqdim etiladi. Har bir guruh yoki o‘quvchi ushbu parchalarni yig‘ib, rasmni to‘liq holatga keltiradi. Rasmni yig‘ish jarayonida o‘quvchi tafakkur qiladi, e‘tiborini har bir detalga qaratadi. Tarixiy obrazlar mustahkamlanadi. O‘yin orqali Amir Temur, Ulug‘bek, Sohibqiron davri arxitekturasi, geografik joylashuvlar kabi tarixiy ma‘lumotlar o‘quvchi xotirasida yorqinroq saqlanadi. Ko‘rgazmalilik tamoyili amalga oshadi. O‘quvchi vizual obraz orqali tarixni o‘rganadi, bu esa mavzuni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Hamkorlik va jamoaviy ish ko‘nikmasi shakllanadi. Guruh bo‘lib ishlash orqali o‘quvchilar o‘zaro fikr almashadilar, o‘z bilimlarini baham ko‘radilar. Shu tariqa, “Tarixiy jumboqlar” o‘yini nafaqat o‘yin sifatida, balki tarbiyaviy va didaktik vosita sifatida ham o‘quv jarayoniga qo‘shilsa, darsni qiziqarli va samarali qiladi.

“Tarix sahnasida”. Tarixiy empatiya va tafakkurni shakllantiruvchi o‘yindir. Tarixiy tafakkurni rivojlantirishda sahnalashtirish va rolli o‘yinlar katta ahamiyat kasb etadi. “Tarix sahnasida” nomli metodik o‘yin o‘quvchilarning tarixiy voqealarga nisbatan hissiy munosabatini shakllantirish, ularni o‘zga davrga “ko‘chirish” orqali chuqur anglash imkonini beradi. Bu o‘yinda o‘quvchilar guruhlariga ajratiladi va ularga tarixiy shaxslar, voqealar yoki davrlar asosida qisqa rollar taqdim etiladi. Ular ushbu rollarni o‘zlashtirib, dars davomida sahnalashtirish orqali namoyon qilishadi. Misol sifatida quyidagi sahnalarni keltirish mumkin:

- Amir Temurning Keshda tug‘ilishi va bolalik yillari;
- Zahiriddin Muhammad Boburning Hindistonga yurishidan avvalgi siyosiy va ruhiy holati;
- Mirzo Ulug‘bekning madrasasida olib borilgan ilmiy ishlari va u davr ilm-fan muhiti.

Bunday sahnalashtirishlar o‘quvchilarning nafaqat tarixiy bilimlarini, balki tarixiy empatiya-ya’ni o‘tmishda yashagan insonlarning fikrlari, hissiyotlari va qarorlarini anglash ko‘nikmasini rivojlantiradi. O‘quvchilar o‘zlariga berilgan rolni ijro etish jarayonida tarixiy shaxslarning qiyofasiga kirishga, ularning harakatlari ortidagi sabablarni tushunishga, davr ruhiyatini his qilishga harakat qilishadi. “Tarix sahnasida” o‘yini muloqot va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. “Kim menman?” (Tarixiy shaxsni top). Bu tarixiy tafakkurni rivojlantiruvchi, bilim va kuzatuvchanlikni talab qiluvchi interaktiv o‘yin bo‘lib, o‘yin ishtirokchilarini o‘ziga jalb etadi. Ushbu o‘yin tarixiy shaxslarni eslab qolish, ularning hayoti va faoliyatini o‘rganish, tarixiy tafakkurni shakllantirish maqsadida tashkil etiladi. O‘yinda bir ishtirokchi yoki o‘qituvchi tarixiy shaxs nomini boshqalarga oshkor qilmasdan, o‘zini shu shaxs o‘rnida tasvirlaydi-ularning hayoti, yutuqlari, davri yoki mashhur iqtiboslari orqali o‘zini tanitishga harakat qiladi. Qolgan ishtirokchilar esa turli savollar orqali ushbu shaxs kimligini aniqlashga urinadilar. Busavollarochiqyokiyoqshakldabo‘lishi mumkin (masalan, “Siz Movarounnahrda yashaganmisiz?”, “Siz davlat boshqaruvida bo‘lganmisiz?” va hokazo). Javoblar asosida ishtirokchilar taxmin qilishadi va shaxsni topishga harakat qilishadi. Bu o‘yin yoshlar orasida tarixga bo‘lgan qiziqishni oshiradi, muloqot madaniyatini rivojlantiradi, shuningdek, tanqidiy va tahliliy fikrlash ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Ayniqsa, maktab va kollej o‘quvchilari uchun o‘yin shaklidagi tarixiy dars sifatida juda foydalidir. Unda ishtirokchilar faqat faktlarni eslab qolish emas, balki ularni mantiqiy bog‘lay olish, tarixiy jarayonlarni tushunishga harakat qilishadi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, bu kabi o‘yin shaklidagi metodlar o‘quvchilarda nafaqat tarixiy bilimlarni singdiradi, balki ularda analitik tafakkur, tarixiy empatiya, tanqidiy yondashuv va muloqot madaniyatini ham shakllantiradi. Bu o‘yinlar orqali o‘quvchi tarixiy voqealarni jonli tarzda tasavvur qiladi, ularni o‘z hayoti va hozirgi zamon bilan bog‘lab tahlil qiladi, bu esa tarixiy tafakkurning asosi hisoblanadi. Pedagogik tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, o‘yin texnologiyalaridan foydalanish darsning samaradorligini oshiradi, o‘quvchilarda fanga nisbatan ijobiy munosabat va qiziqishni shakllantiradi, ularning eslab qolish qobiliyatini kuchaytiradi. Bu borada zamonaviy ta’lim nazariyalaridan biri bo‘lgan konstruktivizm tamoyillariga mos yondashuv-ya’ni bilimni faol, tajriba orqali o‘zlashtirish-o‘yin texnologiyalari bilan uyg‘unlashadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida bu kabi interfaol yondashuvlar bolaning kognitiv, ijtimoiy va emotsional rivojiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu asosda aytish mumkinki, o‘yin texnologiyalarining tarixiy tafakkurni shakllantirishdagi roli zamonaviy ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri-intellektual va ma’naviy barkamol shaxsni

tarbiyalashda muhim metodik vosita bo'lib xizmat qiladi. Maqolada keltirilgan tajribalar va metodik tavsiyalar esa amaliyotchi o'qituvchilar uchun ilmiy-metodik asos sifatida foydalanish imkonini beradi. Kelgusida mazkur sohada olib boriladigan tadqiqotlar, metodik yondashuvlar va tajriba almashuvlari tarix fanining ta'limdagi o'rnini mustahkamlash, shuningdek, o'quvchilarda tarixiy tafakkurni chuqurroq shakllantirish imkonini yanada kengaytiradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Sh.M.Mirziyoyev “Yangi O'zbekistonda erkin va farovon yashaylik”. Toshkent. O'zbekiston. 2023. B-72.
2. Falsafa qisqacha izohli lug'at. Toshkent. SHarq. 2004. B-303
3. A.G'.Mixliyev “O'quvchilarda tarixiy tafakkurni shakllantirish”. Darslik. Toshkent. 2012.
4. S.Qurbonova. “Didaktik o'yinlar”. O'quv qo'llanma. Urganch. 2011.
5. R.N.Melibayeva. Tafakkurni rivojlantirishning interfaol usullari. Monografiya. “Adabiyot uchqunlari” nashriyoti, 2013-yil. 181 b
6. A.K.Shamshetova, R.N.Melibayeva, X.E.Usmanova, I.O.Xaydarov. Umumiy psixologiya. O'quv qo'llanma. - T.: “Barkamol fayz media”, 2018. - 272 b.